

V

Славко ходив на другий день до Краньцовської. Коли ж ізвезли матеріал на будову читальні, то він зовсім забув про свою обіцянку відвідувати Краньцовську щодень. Намість до неї — ходив на місце будови й приглядався доти, аж доки не прийшов час іти на обід. Читальню будували на громадській толоці, над річкою, близько дороги. Кождий читальник дав підводу для звезення матеріалу, а опріч того, кождий особисто помагав при роботі.

Всі читальники обібралися за майстрів. Тільки один із них, Неважук, що розумівся на майстерні, проводив тій роботі. Робота йшла з великим поспіхом, бо робітника було так багато, що не кождий завсіди находив собі роботу.

Славкові здавалося, буцім і він потрібний при будові. Мав навіть велику полегшу в своїй журі. Удалося йому вмовити в себе, що доки читальня не скінчена, доти він сам не може братися за ніяке діло. Це його так переконало, що зовсім перестав журитися. На третій день будинок затичили. Діялося це якраз о десятій годині перед полуднем. По звичаю, принесли читальники кілька пляшок пива й під тим будинком запивали справу. Посідали на підвалини (бо розуміється, що не було ні стін, ні даху) та й готорили. Поміж ними й Славко. Але він постановив собі доти не вертатися до своєї жури, доки будинок не буде зовсім викінчений. Аж як покриють дах, поставляють вікна й шиби, виліплять і вибілять стіни, аж тоді мав Славко намір застановлятися далі над тим, що йому з собою діяти. Тепер же він навіть повеселішав і перестав себе вважати за гіршого від інших. Те задоволення, яке дає іншим людям праця, обхоплювало Славка вже при самих обзорилах чужої праці самим почуванням, що й він до цієї справи як-небудь примішний.

Випив навіть із читальниками пляшку пива. Аж нараз Петро Оском'юк показав людям ящірку. Вона бігла попри них і сховалася під травичку зараз біля каменя, що лежав недалеко від того місця, де сидів Оском'юк.

— А цитьте ж! — сказав Оском'юк. — Зараз щось побачите.

Узяв кусник патичка, вигнав ящірку на вільне місце й притис їй кінець хвоста патичком. Налякане звірятко з усеї сили перлося наперед. Аж нарешті урвало притиснену часть хвостика й утікало просто перед себе. Петро хотів щось говорити за відірваний хвостик, але його ніхто не слухав. Усі тепер зацікавились ящіркою й вїйтом. Бо вїйт вихопив у Петра патик і скричав:

— Ану, чекайте, я!

Аж червоний із завязьтку, пруднувся за ящіркою, намагаючись притиснути їй остаткову частину хвостика. Бідолашне звірятко з розпукою обернулося головою до патика й ухопило його кінець у свій беззубий ротик. Тоді всі, хто приглядався цьому, заверещали:

— Убийте, вбийте!

Тоді вїйт сіпнув патичком, вихопив його з ящірчиної пашечки й підніс його вгору, щоби виконати над звірятком громадський присуд смерті. Але ящірка покористувалася часом і кинулася навтеки. Вигинаючись на всі боки, щоб обминати камінці, вилискувалася проти сонця зеленавими й синявими красками й просувалася з великою спорістю поміж людські ноги. Неначе плила водою.

— Куме Павле! Зап'ятком, зап'ятком! — гукали на Гаєвого, бо він був у черевиках.

Гаєвий затупав на місці ногами. Отже було вже запізно. Ящірка лиш мигнула проміж його черевики, допала трави, що росла густо над річкою, та й щезла там із очей ворогів. Ще Неважук і вїйт бігли за нею й прогортали траву, яка лиш верхом рухалася. Дістали таку завязьту ману, щоб забити звірятко для того, що воно живе. Як той рибалка, що йому вирветься з рук жива риба й шубовсне в ріку, то він у нестямі пхає руки в воду, чи не вдасться ще рибу піймати, так вони оба пробували найти ящірку в траві. А та спроба лиш дала їм змогу переконатись і другим переказати, що ящірка вже пропала на невіднайдену згубу.

Аж тепер вернулись усі до Петра. Він стояв над відірваним хвостиком і приглядався йому. Хвостик, неначе розтоптана гадина, скручувався безперестанку в вужівку то в цей бік, то в той бік, а при тім посувався наперед. Петро схилився, узяв хвостик за молодший кінчик і підніс догори. Хвостик вертівся далі.

— А ви ж не боїтеся тото в руки брати? — запитався вїйт.

— Чого? Зубів не має, не вкусить.

— А хліба ж не гидко буде брати тими руками?

— То чистеньке створіння, — сказав Петро. Потім показував на відірванім місці карби. Такі карби оперізували цілий хвостик, аж до кінця, рядками. Ті рядки входили один в одного цими карбами й держалися ними купи. Тепер Петро взяв другою рукою за хвостик і розтягав його. Карби розходились, і можна було знов прорвати посередині цей хвостик рівненько, як ножем. Потім пішов над потік і вирвав сосонку: такий бур'ян, падиволос, що росте на вогких квасних грунтах, трохи схожий на сосну своїми гіллячками. Показував цей бур'ян і розривав його на частинки. Сосонка легко проривалась на колінцях, а ті колінця держались купи також карбами. На цій схожості карбів сосонки з карбами на ящірчинім хвостикі основував Петро свою теорію про походження звірят від рослин. Говорив, що ця сосонка була в давніх часах великим деревом та що з неї витворилися поволі величезні ящірки — ігванодони й диплодоки, напрочуд нерозумні звірята, з дуже малим мозком. Ще не мало коли дерево так хутко вбралося в розум, хоч уже зважилося повзати ящіркою по землі. Отак погодив собі Петро теорію Дарвіна з тими образками, що їх бачив у книжці про геологію. В його фантазії малювався той перехід яскраво й природно. Отже не так було з іншими. Це не було під силу їх фантазії перенестися думкою в зовсім інакші світи. Вони розуміли ті речі так, як їх бачили. Тим-то обізвався вїйт:

— Ей, може бути, бо ще ніхто не підглянув, як саме плодиться ящірка! А вона, собача віра, з сосонки!

Всякі вияснення Петра нічого не помагали. Питалися Славка, але він не знав.

За цей час вислала Краньцовська бонну з письмом до Славка. Вона ждала терпеливо три дні його й сьогодні була би ще витримала. Одначе рано в кухні перечеула від кухарки, що Славко ходив до вдови Варвари. Ця відомість уколола її в серце дуже болюче. Правда, вона не мала до нього ніяких домагань, уважала його за невинного і хотіла його таким задержати в своїм серці. Але тепер він виривався від неї. Той образ вимріяного мужчини не приставав уже більше до того Славка, що собі заходить із простою сільською повією. Вона знала ту Варвару, пиячку, що чіплялася до кожного хлопа. Невже ж до тої гурми п'яних мужчин, що вганяються за Варварою, належав би й Славко? Адже вона хотіла бачити в нім ті всі прикмети, яких хибувало її мужеві. А тим часом Славко віддається залюбки тій самій забаві, що й її нелюб... Це не любов зраджена, але почування затрати вимріяних дум завдавало муки душі Краньцовської. Здавалося їй, що її прихильники відщурались від неї й переходять на сторону її мужа. Він стався переможцем, а вона пропащою.

Хотіла мати Славка доконечне біля себе, аби йому показати, що їй на нім нічого не залежить. Хотіла йому дати пізнати, що гнівається на нього. Хотіла його звільнити від того обов'язку супроти себе, якого він ніколи не піднімався. Одним словом: хотіла з ним зробити те, що зробила би кожда жінка, будши нею. Шукала би свого любка цілими роками, терпіла би невигоду, поносила би труди на те, щоби, його відшукавши, могла сказати йому в очі, що його ненавидить.

Бонна вибралася до Славка з Мундзьом. Мала на собі ясну блузку й білу хустину. Темна чорнявка з круглим рум'яним лицем так і пашіла здоров'ям. Свіже повітря й подостатком харчу служило їй. Зовсім не подобала на ту французку, яку собі придумують у нас: худу та бліденьку. Хутше подобала на нашу чорняву дівчину з Буковини. Її називали панною Шарлотою. Хоч їй це й не наказувала Краньцовська, то вона, однако, старалася передати Славкові письмо тайком, аби

ніхто не бачив. Через те зайшла задньою хврткою поміж грядки й квітки. Відси побачила, що панотець вештається по подвір'ї. Щоби перед ним сховатися, схилилась над квітками й приглядалась. Це були самі майже айстри, білі й червоні. Урвала кілька червоних і пришпилила собі до блузки.

Панотцеві не велося. Від тої пори, як висварив Петра Оском'юка й вїята, ще дотепер нічого не сплював. Бо до Йвана не мав уже сміливості, а за Пазею обставала їмость: посилала його надвір воювати. Крутився щодня по подвір'ї, як та блудна вівця, щось нишпорив усюди й нічого не находив. Але тепер назирив якусь жінку в городі. Мундзя не видів, бо він малий. Панотець, не гаючись ані хвилинки, подріботав борзенько в город. Заздрів, як Шарлота рвала квітки: панотцеві мелькнула на лиці радісна надія. Коли ж побачив Мундзя, надія щезла.

— Що ж там, Мундзю, ти до нас в гості? Дуже красно!

Але Мундзьо перехилив голову набік і ніби тішився, ніби всміхався, та й нічого не говорив. Тоді панотець, показуючи пальцем на Шарлоту, запитався:

— А це хто?

Мундзьо своїм звичаєм відповів, що Шарлота в них служить. Він послугувався словом “служити” на всі причини пробування.

Панотець порозумів, що це якась наймичка, та й далі її сварив за те, що зірвала квітки.

— Ти нащо псуєш ружі?

У панотця кожда червона квітка називалася ружею. Але Шарлота не відповідала, бо не знала, чого від неї хочать. Вона була певна, що панотець далі говорить до Мундзя. Але панотець не вгавав:

Нащо ти мені ружі псуєш?

Шарлота щось бомкнула, а панотець не розумів. Його зачало це лютити. Мундзьо пояснив, що ця особа не вмє інакше, лиш по-французьки. Панотець зразу нарікав, нащо пани приймають якусь німу наймичку, а потім жалував гірко в душі на свою нещасливу долю, що не дала йому нагоди навчитися по-французьки. Одиноку ще надію мав панотець на Мундзя.

— А ти вмєш по-французьки?

Мундзьо знов перекинув голову, виставив надвір кусник язика, прикусив його й несміливо відповів, що вмє.

— Кажі їй, що я питаюся, нащо вона мені ружі псує?!

Мундзьо щось балакав до Шарлоти, вона йому відповідала, а потім утихли обоє. Панотець водив цікаво очима з Мундзя на Шарлоту, а з Шарлоти на Мундзя, та й усе-таки не міг нічого вирозуміти. Став Мундзя допитуватися, що вона йому казала? Хлопець знов виставив кусник язика, знов його прикусив і сказав стидливо кілька слів. Із тих слів догадався панотець, що вона каже, буцім цвіт і так уже облітає.

Кажі їй: що їй до того, чи цвіт облітає, чи ні?

Але Мундзьо тільки стидався й не казав нічого. Панотець проказав йому ще раз своє запитання. Мундзьо все-таки мовчав. Часом дитина зноровиться, не знати з якої причини, й ані рушить з місця. Саме тепер Мундзьо так ізноровився. Панотець просив. Погладив його по голові та й говорив:

— Скажи, Мундзику, я тобі цукерку винесу. А як ні, то скажу мамці, що ти непослушний!

Не знати, чи обіцянка, чи погроза спонукали Мундзя до послуху: досить того, що він промовив до Шарлоти щось два слова. Шарлота за те щось довго йому відповідала. Але Мундзьо не знав з цього переказати панотцеві ані слова. Та панотець нічого на тім не стратив, бо за той час обдумав собі докладніше Шарлотину провину.

— Кажі їй, що вона мені велику шкоду наробила, бо я ті ружі лишив на насіння.

Тепер Мундзьо набрав відваги й, сміючися, говорив довго до Шарлоти. Панотець притакував

Мундзьові, а як чув, що хлопцеві йде бесіда плавно, то приповідав за ним: “Шкоду велику!”

Врешті прийшла черга на Шарлоту говорити, й вона говорила.

Але її не слухав ні Мундзьо, ні панотець, бо вони оба дали радилися, що їй переказати.

— Кажі їй, що вона навмисне ті ружі попсувала, аби я не мав насіння, бо насіння дороге!

Панотець укладав у короткі слова багато думок, бо боявся, що як наговорить багато слів, то хлопець позабуває.

Мундзьо, знов сміючися, говорив до Шарлоти довго, а притім бив кулаком об кулак, буцім грозив їй бійкою. Певне, мав з нею якісь домашні рахунки. Отже, панотець не перечив, хоч догадувався, що це не може бути, аби кілька українських слів та треба було так довго по-французьки переповідати. Навпаки, помагав іще хлопцеві. Бо в тих місцях промови, де Мундзьо бив кулаком об кулак, то панотець приповідав:

— Велику шкоду! Навмисне! Ага! Навмисне!

Тепер говорили нараз і панотець, і Шарлота, обоє до Мундзя. Але Мундзьо держав сторону панотцеву, для того його слухав, а її ні. Панотець допитувався:

— Казав-есь: навмисне?

— Казав!

— Кажі їй іще раз!

Панотцеві дуже припало до вподоби те, що не потребує зважати на відповідь винуватця. Така відповідь не раз збивала його з пантелику, заводила на безпуття, а тут говори і не дбай, що тобі відповідять, бо й так не зрозумієш. Тим-то, не зважаючи на лепетання Шарлоти, що стала собі помагати рухами рук, а навіть цілого тіла, намовляв панотець хлопця:

— Кажі їй іще раз, що вона навмисне ружі попсувала, аби я не мав насіння.

Знов Мундзьо говорив, а панотець притакував.

Як уже хлопець умовк, питався панотець іще раз:

— Казав-есь: навмисне?

— Казав.

Щоби допевнитися, чи Мундзьо правду каже, зарядив собі панотець спробу:

— А як по-французьки “навмисне”?

— Не знаю!

— От, на! Масш! — застогнав панотець. Аж цмокнув, аж почухався в голову, почувши таке слово.

— А як по-французьки “на збитки”? Знаєш? А “на злість”? А “насупір”?

Мундзьо казав, що знає, лиш не хотів говорити ті слова панотцеві.

— То кажі їй. Кажі все: і навмисне, і на збитки, і на злість, і насупір. Може, хоч одно добре трафиш.

Шарлота за той час голосно молола язиком, розкидала руками, вигиналася, дубцювала ногами, але на неї не зважали. Достоту, як той мужик, що висаджує порося на віз везти на торг. Воно квичить, пручається, а мужик мовчки своє робить.

На цю розмову, ведену при помочі малого драгомана, надійшов Славко. Не мав уже що робити при будові, бо читальники випили могорич та й розійшлися додому. Відтепер мала вже робота провадитися через згоджених майстрів.

Славко приступився до Шарлоти, здохнув капелюх і подав їй руку. Батькові ж сказав, що це навчителька французької мови.

Панотець в один миг обернувся й хутенько подріботав від них на подвір’я. Соромився. Але так, як той циган, що з’їв чужий обід. Ніби сором циганові є, та-бо й пожиток його не минув.

Краньцовська визирала Славка в вікні з великою нетерплячкою. Взяла собі до голови таку постанову, що як він прийде, то вона його прийме байдужно. Скаже до нього кілька слів і не дасть

по собі пізнати, що вона звідалася про його знакомство з Варварою. Потім буде мовчати, аби він допевнився, що їй на нім ніщо не залежить. Коли ж би він що до неї більше говорив, то вона відповідатиме лиш із чемності півсловами, нехай догадається, що можна йому вже йти додому. Але Шарлота не верталася, тож Краньцовську напав острах, що ану ж він не прийде! Вона тоді зовсім безпомічна, бо то лиш від нього залежить, а не від неї, чи він схоче з нею видітися, чи ні. Треба дуже великої сили волі, щоби спокійно переносити на собі ту зневагу, яку він тепер може їй заподіяти.

Але ні! Славко йде. Йдуть усі троє: він, Шарлота й Мундзьо. Вже на хіднику, що провадить на веранду. Неначеби її хтось силоміць тягнув, так несамохить і хутко вибігла Краньцовська на веранду. Де й поділась її постанова, щоби його стріти байдужне?! Розійшлася, наче мряка від полуднішнього сонця. Краньцовська почувала великий жаль до Славка й не могла здержатися, щоби йому не докорити:

— А! Гратулюю вам, пане Славку! Я й не надіялася, що ви так борзо змужнієте. Як же відчуваєте себе після знакомства з Варваркою?

Славко, не надумуючись ані хвиляки, відперся всякого знакомства з якою-небудь Варваркою. Ані одним моргненням брови, ані кліпненням повіки не дав по собі пізнати, що говорить неправду... Умів на славу скривати свої таємниці перед людьми. Унаслідив цю прикмету по своїй матері. Краньцовська доразу повірила йому. Її жаль перекинувся в один миг у велику радість. Неначе перейшла за одним поступком із колючих будяків між запашні квітки.

— Я сподівалася, що це сплетні. — Була переконана, що правду говорить, а тим часом вірила непорушно в ті сплетні аж до цієї пори. Потім зарум'янілася тим гарячим жаром, що уймав трохи з її краси, й спустила очі в долину. Але лишень на хвилинку. Бо зараз гляділа знов на обличчя Славка миленько. Простягла до нього руку з ледве помітно дрижачими пальчиками, схопила ними злегенька космик волосся на Славковій голові й промовила: — Ви, бачу, запускаєте артистичне волосся.

Він, очевидячки, з тим довгим волоссям не приставав докладно до того образу, що вона створила в своїй уяві.

На все те гляділа Шарлота й заховувала дуже поважну міну. Ніби вона з цього нічого не розуміє, а зрештою, все це для неї байдуже.

Краньцовська запросила Славка до маленької світлички, найближчої до веранди. Сіли побіч себе й розпочали розмову про те, де Славко пропадав ті три дні. Він стався розмовний і розповідав їй широко про закладини й будову читальні. Тепер мав віру в свої сили, привична йому журба й несміливість щезли безслідно. Розповідаючи, мав почування, що все те було його ділом. Вона ж більше дивилась на нього, аніж слухала його слів.

— Я й не знала, що з вас такий гайдамака! — обізвалася, всміхаючись, як він уже скінчив.

Він протестував, що ця справа культурна, а не політична. Та завзята борня потопаючого народу порушила злегенька й Славкову дрімучу душу.

— А ви не гарячіться, — сміялася вона. — Адже знаєте мої переконання! — Потім нагадала собі за бонну: — Де ж щезла наша панна Шарлота? Адже була з нами. Мушу її відпитати, бо боюся лишатися з вами сама без опіки.

Встала й дрижучим пальчиком диткнула його носа, як тоді, на повозці. Потім відходила, а з дверей сказала ще на причинок:

— Можуть нас люди про щось підозрівати. Коби хоч було за що!

Як лишився Славко сам у світлиці, то зважився на думку, що Краньцовська його навидить.

Тепер уже не мав погорди для своєї особи, почувався гідним хоч би й Краньцовської. Розважав собі за неї, як за проститутку, бо в някій жінці нічого іншого не бачив. Отже, з другого боку, непокоїло його те, що вона дає йому заслабі натяки. Ану ж, це все лиш пуста балаканина?!

Прецінь Варвара говорила зовсім ясно. Розуміється, він знає те, що Краньцовська не говоритиме простацькими словами, але все ж, можна їй висловитись трохи ясніше. Вона ж говорить свої натяки при таких обставинах, що вони відбирають її словам бажане ним значення.

Шарлота жалувалася перед Краньцовською на Мундзя, що він був нечемний. Панотець щось до неї говорив, а Мундзьо перекручував ту мову і впевняв її, що панотець хоче її бити за зірвані квітки.

Мундзьо був би допевне відібрав від Краньцовської довгу науку доброго поведення, якби так не Славко. Вони змовилися йти до лісу на прогулку, через те не було коли Краньцовській заходити в суперечку з сином.

Шарлота й Краньцовська вибралися в білих рижових капелюхах. Зараз із самого краю лісу треба було дряпатися на стрімку гору. Не був би це великий труд, якби цей бік гори був порослий хоч одною травичкою. Коли ж бо тут виростили сосни, як у тій байці з діамантової гори. Пісок білий-білий, кристалічний, як узяти його на руку, то прозорий, чистісіньке скло. Лиш десь-не-десь видніється чатиння з сосон, що задержалося якимось чудом у піску, бо вода геть змиває. Ступити на цю землю, то ковзько, як на льоду. Навіть не можна вдержатись на вистаючій корінні сосновім, бо й воно через чатиння й навіяний пісок також ковзьке... Одинока рада помагати собі руками, хапаючись за кожним ступнем дерева.

Славко йшов наперед і брався помагати Краньцовській, подаючи їй одну руку, а другою держачись дерева. Вона хапалась його руки, а як тільки поступила ногою, ковзалась і прилякала.

Коли ж добралася трохи ближче до Славка, то обнімала його руками, щоби буцім удержатись на ногах. А попри це сміялася й реготалася, як дитина. Шарлота вважала цю пору за догідну, щоби лишити їх самих. Обіцянка спонукала Мундзя до вороття домів. Краньцовська це не завважила, а Славко випадком побачив, як ті двоє вернулися.

На самім вершку гори спочивали від утоми. Тут уже росла трава, а надто була широка межа, що відділювала старий ліс від молодника. Стояли обоє в тіні й віддихувалися. Славко питався за Краньцовського, поважився вважати його за свого суперника. Не знати, чи задумував над ним наглумитись, чи боявся стрічі з ним.

— Ах! Не згадуйте мені за того драба! — відповіла Краньцовська. — Кілько разів згадаю про нього, то роблюся люта, мов змія. Можете собі поміркувати, як мені мило жити на світі. Подумайте собі! Вам могу все сказати: адже ви мужчина, вже розумієтеся на таких речах та й знаєте мої відносини дуже добре. Подумайте лиш! Кілько разів погляну на свої діти, стільки разів пригадую собі, що вони діти алкоголіка! Не знаю, чи здужаєте ви порозуміти, як ця думка точить мою душу?!

Зітхнула й нагадала собі, що Мундзьо десь облишився. Славко сказав їй, що видів, як Мундзьо з Шарлотою вернулися. Вона всміхнулася якомсь нещиро:

— Ви не завважили, як вона дискретно лишає завсіди нас обох самих? Видко, що вже добру школу перейшла. Та мені це байдуже! Нехай собі думає, що хоче. Вже яку славу мені муж приспособив, то я не в силі гіршої собі напитати. А зрештою...

Подумала хвильку, вагувалася.

— А зрештою, — говорила далі, — чи найдеться хоч одна розумна людина, яка би повірила, що жінка з таким мужем, як мій, та жиє самотою, без приятеля? Адже жінка також не скотина. Чей потребує з кимось розмовитися, порадитися, хоч трохи розвести душу. Не пропадати ж мені в такім багні без ніякої відради.

Послідні слова докинула, ніби про себе.

Хоч не любила нагадувати про мужа, отже раз нагадавши, не переставала про нього говорити. Розповідала Славкові, що муж далі бавиться й нема надії, аби вернув і через тиждень. Сьогодні приходив до неї економ із вісткою, що відпитав місце пробування Краньцовського. Певне, хотів,

щоб Краньцовська звеліла йому їхати по мужа. Бо та служба все лиш за тим пазить, аби при нагоді вандрівки Краньцовського щось облизати. Але вона відрядила економа з нічим.

— Я вже не така дурна, як була давніше. Чи повірите, пане Славку, що я вже вдавалась до ворожок? Іще й тепер мені соромно, як собі нагадаю.

Пішли далі дорогою попри молодник на зруб. Там устигли вже чорниці обрости цілі стаї зрубу. Неначе якісь мишачі гаї, стелилися вони попри зрубані пні. Чорними кругленькими головками заманювали прохожих ід собі. Але прохожі на це не зважали. Вони лиш слухали одне одного. Тільки ожини їм заважали. Ця рослина брала прохожих підступом. Стелила крадьки проміж траву землею своє довге пруття й показувала ягоди, ще не достиглі, бо червоні. Але приступу до ягід боронила завзято, зо скаженою люттю, гострими колючками. Особливо чіплялася до спідниці Краньцовської. Вона мусила приоставати й видирати колючкам свою одіж.

Нараз над заходом виринула чорна хмара. Із поспіхом висувалася з-поза обрію на сине широке небо. Куди простягалася, лишала по собі чорну заслону. Вітер звіявся сильний. Краньцовська вхопила обома руками криси свого капелюха й бігла в напрямі лісу, що його ще не зачали рубати.

— Біжім до будки, — крикнула до Славка, — бо змочить нас дощ до нитки!

Ще встигли забігти перед дощем. Це був ліс старий, з грубими соснами, призначений також на вируб. Недалеко й будка стояла, захист лісних робітників, просто й догідно виставлена. До двох дерев, що росли близько себе: одно від полудня, друге від півночі, прибіта поперечка на висоті росту чоловіка. На тій поперечці скосом до землі сперті широкі тріски з соснового дерева. Це була західна стіна. Від полудня й півночі дві простовисні, трикутні стінки. На схід сонця відчинено зовсім. Сподом прибиті тріски, мов до підвалини, до трьох дощин, що стояли лігма, кантом догори.

Як посідали Славко з Краньцовською в тій будці, то надворі потемніло. Буря знялася страшенна, нагло, доразу з цілою силою! Настала дивна сутолока гуку й реву. Проміж гони чатиння шуміло й свистало. Грубі сосни, неначе гнучкі лози, нагиналися верхами до себе і стукали одна об одну. Дудніли й гуділи, неначе дзвонили глухо великі дзвони, що в них обвито серце грубим оксамитом. Скрипіла й пищала якась надломана суха гілляка. А посеред того лускав інколи грім і гоготав по дебрах і верхах. Краплистий дощ товкся, немов горох до долівки. Ішла лісом музика на величезних струментах. Музика велична, могутня та дужа. Супроти неї людська музика на звичайних струментах подобала би на ляск батога супроти гуку гармати.

Найгірше незгідні голоси зливаються в далечині в гармонійні тони. Якою ж чудовою здавалась би ця лісова музика для того, хто прислухався б їй відтіля, аж із-поза тих чорних хмар! Варт великі гроші таке послухати!

Ця музика продиралась аж до серця, аж до душі тих обох, що захистилися в лісовій будці. Говорила вона не лише до їх вуха, але до кожного нерву на цілім тілі. Що ж вона могла говорити? Що кому треба. Наказувала, певно, Краньцовській, щоби шукала собі дитини. Не з алкоголіком, що плодить хору, зденеровану дитину-відміну, але із здоровим мужем, що плодить здорову, збиточну, але любу дитину. Краньцовська не розуміла докладно слів тої музики, вона тільки почула бажання шукати захисту в того мужчини, що сидів біля неї. Обняла його своїми руками й притискалася, тулилася до нього сильно-сильно.

— Ох, любий мій пане Славку, я так боюся!

Отже це не було в неї почування страху. Це було бажання того незвісного, що його вливала їй у душу ця могутня музика.

Він боявся. Тремтів на цілім тілі. У часі бурі й грому не був свідомий ні обіймів Краньцовської, ні її мови. Ще змалечку боявся блискавок і громів.

Буря виймалася. Небо знов прочистилось, а кризь китиці чатиння зазірало сонце на траву, що

піднімала спроквола свої вершки вгору. Чисте повітря аж пахло. Як настала тишина, Славко спам'ятався. Поглянув на Краньцовську, що ще заєдно держала його в обіймах. Прийшли йому на гадку ті малесенькі губки, зложені в кружечок. Нараз обхопила його непереможна жадоба самця кинутись на ті губки, цілувати їх, кусати, гризти. Уживати цього добра аж до гидоти, а потім плюнути й піти собі. Зовсім так, як наїдався обідом аж до обмерзіння. Почування, набуте недавно, що він не найгірший, і поводження в Варвари додало йому відваги. Нахилився до неї під її рижовий капелюх, махнув лицем під її ніс і притис міцно свої губи до того кружечка. Але не почув смаку в тім поцілунку. Це був тільки сильний натиск до чужого тіла.

Вона ж почула біль у спідній губі, притисненій до зубів. Налякана, зірвалася на ноги і відскочила на один крок від Славка. Потім поправила на собі капелюх, що трохи пересунувся на один бік, і обізвалася:

— Не забувайтеся, пане Славку!

Подумала хвильку й прикинула ще одно слово:

— Адже це міг би тут хтось уздріти.

Не хотіла відбирати недотепні надії, хоч таки нападиший поцілунок та відібрав їй на разі всю приману любові.

А він гадкував у своїй голові: “Не хоче мене! Обнімала лишень зо страху перед бурею”. Сидів у будці й боявся на Краньцовську поглянути. Утік би дуже радо, та не було куди.

Вона розсміялась:

— Чого ж ви сидите? Наважилися тут ночувати?

Зводився ліниво на ноги і став перед нею, захмурений, дивлячись десь убік.

Вона знов сміялася. Веселила її та його дитиняча непорадність.

— Може, гніваєтеся? — запиталася. — Намість я на вас, то ви на мене!

Дивилася на його захмурене лице й поволі набирала знов приязні до нього. Гаряча кров, що час до часу рум'янила їй обличчя, тепер заливала їй очі. Через те Краньцовська гляділа, неначе крізь якісь дивні скла. Вона бачила Славка таким, яким хотіла його мати. Ненавиділа у нім усяку схожість із своїм мужем. Для того казала:

— От ліпше би ви зробили, якби обстригли те артистичне волосся і дали собі вуса підстригти.

Її чоловік носив довге волосся, розчесане посередині, і замашистий вус. Любувався в тих вусах і підкручував їх завжди старанно.

Розлучаючись біля двірських будинків, наказувала ще Краньцовська Славкові, щоби не засиджувався коло читальні, але приходив до неї.

— Бо я вже за вами не буду посилати панну Шарлоту, тільки піду сама, а тоді...

Покивала на нього пальцем.

Славкові здавалося, що Краньцовська допомгла йому доконати великого відкриття. Нехай він тільки приведе до порядку своє волосся й підстриже вуса, то буде мати щастя до жінок, як і кожний інший. Те щастя він уявляв собі так, що кожда жінка намагатиметься дати почин до любовних з ним зносин. Був певний того, що як стане перед Краньцовською з підстриженими вусами, то вона заговорить до нього більше-менше в той самий спосіб, як говорила Варвара. Нічого й казати, що таке відкриття наповняло його серце радощами через край. Тільки одна-однісінька думка не давала йому спокою, а саме: думка про той його забобон. Неприємності ніякої не було, а тут нараз така втіха. Щоби припадком не спіткала його доля Гринька в Варвари. Цей також мав великі радощі зо сватів.

Вечором намовив Славко їмость, щоби їхала з ним завтра до міста. Вона згодилася радо зробити це для сина. Казала, що має важні орудки в місті. На ділі ж ті орудки міг би хто-небудь полагодити. Але їмость тішилася тим, що син її набрав послідніми днями якогось життя й веселості. Тільки, своїм звичаєм, не хотіла до цього ні перед ким признатися, тому й звалила

причину своєї їзди виключно на самі орудки.

Скоро по півночі пробудився Славко з важкого сну, взяв передовсім розмірковувати над своїм забобоном. Як воно могло статися, що цей раз забобон не справдився?! Допевне, аж після цього жеде його якась велике горе. Це його дуже лякало. Бо він був певний, що забобон мусить набезпечне справдитися як не передом, то опісля. Він би хотів найрадше, щоби та неприємність уже проминула, а щоби теперішні поведження були вже наслідками тої неприємності. Отож передумував кожду дрібницю з послідніх подій свого життя. Всі вони не давали ще причини до такого постійного щастя, яке його тепер дожидало. Тоді передумував він події з цілого року, потім з попереднього року і... найшов! Дивувався, як це йому зараз не прийшло на думку?!

Адже всі роки, починаючи від того вигаданого першого іспиту, були для нього нічим іншим, як тільки рядом часу безнастанної журби, гризоти й розпуки. Чи ж після цього дивниця, що по безперестаннім горю та жеде його постійне щастя?! Таким вислідом передумування вигнав Славко зовсім із свого серця страх перед забобоном. Тепер міг спокійно віддатися мріям про недалеке щастя. Ось Краньцовська, багата жінка, залюблюється в його підстрижених вусах до нестями. Очевидно, саджає собі його, як проститутка свого гостя, на коліна, гладить його попід бороду, а може, навіть удасть ліпше проститутки примилуватись: адже вона його любить! Схоче вона щоднини такої забави безперестанку. Нічого легше, як узяти собі Славка на вдержання, нехай буде за чоловіка. Зробить його господарем тих двісті моргів, що купила за своє віно. А тоді нехай журяться іспитами собаки. Вона ще й гніватиметься на нього, якби він зважився хоч словом згадати за якусь науку. Лишень часом, може, буде поезії писати для Краньцовської. Він же пробував цієї штуки ще в гімназії, а потім зовсім закинув. Не велика це штука. Треба тільки так писати, аби й самому нічого з того не розуміти, бо ж він не розумів і чужих поезій: був певний, що автори також не розуміли. Тільки з правописом і інтерпункцією біда. Але такі справи належать до того, що друкує. Йому ж за те платять: мусив вивчити. Зрештою, цією штукою займатися буде віднехотя, принагідне, аби здивувати Краньцовську. Головним же його спортом буде господарка. Візьме собі такого Йвана, як батько має, та й господаритиме так, як батько. Лиш коней держатиме більше: молодих лошаків, бо він любить придивлятися, як вони брикають. Правда, на перешкоді стоїть Краньцовський, але з ним коротка справа. Славко ж вичитав у записках церковного права поради про вбивство мужа. Розуміється, за такий учинок Славко би не брався! Він м'якого серця: не вбив би й горобця. Найдеться якийсь інший, що стане Славкові в пригоді. Справиться так спритно з Краньцовським, що Славко навіть не буде знати, як і коли.

А зрештою, чорт бери Краньцовську й її чоловіка. Знакомиться на Славка якась інша, ще багатша. Вона не буде мати чоловіка. Удова чи панна: все йому одно, лиш аби мала такі маленечкі губки, як Краньцовська. Навіть може бути старша. Хутче її чорти вхоплять. Найде собі тоді іншу. Господарка приносить йому незміренні прибутки. Бо він патріот: упишеться до читальні. Мужики аж битимуться, щоби дірватися до роботи на його землях. Бігтимуть вдосвіта наввипередки, бо котрий спізниться, то вже не найде роботи в патріота.

Уже в крайнім випадку відрікається Славко й господарки. Пристане й на жінку заміжню. Нехай буде заміжня й безземельна, лиш би грошовита. Побудує йому вигідний домок і буде доїздити. Найме йому кухаря, що годуватиме Славка, як на заріз. Ще й заборонить йому під великою карою будити Славка до підвечірку. Нехай Славко висипляється від обіду аж до півночі. Намість вечері й підвечірку подаватиме цей кухар другий обід опівночі. Тоді й з'являтиметься тота багата дама. В неї зовсім такі губки й таке личко, як у Краньцовської.

Лиш то біда, де до лихої матері шукати за тими жінками?!

Славко не любить ніде рушатися з дому. Певне, в місті стріне його якась. Там же їх багато волочиться. Зачепить його так, як зачіпали проститутки у Львові:

“Може, підемо?”

Славко глипне спідлоба, чи вона схожа на Краньцовську. Ні!

“Уступися!” — скаже їй і піде далі.

Аж ось йому настрічу інша:

“Може, підемо?”

Ця вже викапана Краньцовська. І такі губки, й таке личко, й така на зріст, іще й така утленька.

“Ходім!”—буцім віднехотя бовкне Славко.

Вона ж на radoшах скакатиме біля нього, мов той горобчик.

Отак роздумував собі Славко. Правда, не цими саме словами, бо він і не роздумував словами.

Він бачив усі ті події, неначе в театрі на сцені. Навіть себе самого там бачив із підстриженими вусами, як відвертається від таких жінок, що не схожі на Краньцовську.

Ще актори не зійшли зо сцени, ще акція була в самім розгарі, як Славко заснув наново. Спав, як звичайно, доти, доки їмость не збудила його до кави.

У місті, ідучи до фризiera, побачив Славко Потурайчина й доктора Фалькенбаума. Оба йшли назустріч Славкові. Доктор Фалькенбаум пхався на Потурайчина, підставляв своє вухо під його рот і в той спосіб тручав його з хідника в рів.

Порівнялися зо Славком, привітались, і Фалькенбаум зачав говорити:

— Я бороню їх цілком безінтересовно. Можете це кожному сказати.

Потурайчин йому перебив:

— Та чекайте! Пан Матчук іще не знає, що сталося.

Фалькенбаум приклав праву руку до свого вуха й ткнув його Потурайчинові під ніс:

— Що! Що ви кажете? Може, ви дали мені хоч крейцар? Ані мені, ані мому шефові.

Із гіркою бідою вдалося Фалькенбаума втихомирити. Потурайчин розповів Славкові, що має візвання до карного суду за проступок проти другого параграфу закону про збори. Щоби заложити в Вороничах читальню, був у селі в Неважука й закликав до нього кількох господарів на нараду. Потурайчин знав, що польські власті карають русинів за всяку культурну роботу поміж народом, як тільки хоч трішечки є за що-небудь зачепити. Для того, навчений досвідом своїм і своїх товаришів, виставив кожному запрошеному письменно запросини, бо хоч другий параграф таких запросин не вимагає, але практика виробилася протилжна. Мабуть, котресь із домашніх дітей, що сиділо на печі, не мало запросин на письмі. Чи, мабуть, якась сусіда, що приходила зичити горшка, постояла трохи в хаті. Досить того: староство донесло до суду, що Потурайчин і Неважук скликали в Вороничах збори без повідомлення староства. Бо закон вимагає, щоби про всякі публічні збори повідомити староство три дні передом. За недодержання цього законного вимогу судитимуть Потурайчина й Неважука.

Потурайчин жартував і буцім сміявся з цієї справи, бо не чув за собою ніякої провини: все зробив, чого закон вимагає. Отже-таки, видко було по нім, що сміх його силуваний. Не так, мабуть, боявся засуду, як того, що стратить через те лекцію. Тож корився перед Фалькенбаумом очевидячки. Фалькенбаум ідучи тручав його в рів, а Потурайчин лиш незаметно, потрошки вступався. Фалькенбаум, бесідуючи з ним, пускав “із нервозності” просто йому в лице дрібненькі, як мак, крапельки слини, а Потурайчин, навіть не обтирався з чемності.

У фризiera Славко не тільки привів своє волосся до порядку й підстриг вуса, але навіть, на втіху своєї матері, купив собі плящину з водою для волосся. Сам на таку річ Славко був би не здобувся, бо не мав сміливості, але фризier йому поміг. Намовляв Славка, аби собі купив-таки плящину. Захвалював ту воду, що вона й голову чистить, і засіває на ній волосся. Як приклад чудодійства цієї води показував фризier на свою голову.

Цей фризier, його звали Юдка, мав дивно лису голову. Ціла голова гола від потилиці аж до носа, бо й над очима, там, де мають бути брови, не було нічого. Ця голова вилискувалася, як макогін облизаний. Але приглянутись їй уважно зблизька, то, бігме, на ній був волос. І то геть від

чола аж до потилиці. Довгий, сивий волос. Тільки рідонько, ой! як же рідонько: на цаль волосинка від волосинки. Відступитися ж від Юдки на крок, то кождий би присяг, що голова оскальпована! Але Юдка був переконаний, що на його голові буяє волос, мов троця краєм ставу. Бо він водно гладив себе по голові, а все злегенька. Любувався, що волос скобоче йому долоню, до черепа ж не доторкався. А як дивився коли на себе в дзеркало, то зблизенька, та й пантрував лиш за тим, аби вздріти волос. Так привик до цих обзорин, що очей своїх у дзеркалі не видів, а волос видів! Тому ж то й хвалився перед Славком, що вода йому помогла.

Отже цею хвальбою не відстрашив Славка. Він уже хотів ту плящину купити, тільки ще вагувався з тої причини, що не знатиме, як цю воду вживати. Але Юдка обібрався вивчити, і то зараз.

— Насамперед натирається цею водою голову. Отак-о! — говорив Юдка й натирав Славкові голову. — Будете зараз видіти, що стане піна, як із мила, — приповідав Юдка далі й показав Славкові долоню.

Намість піни був там чорний бруд, бо Юдка ще сьогодні не мив рук. Але Юдку це й трохи не збентежило:

— Видите, який бруд із голови? — Потім учив Славка далі: — А тепер треба обмити голову теплою водою. — При цім слові обернувся Юдка до другої стіни та й крикнув: — Суре! Гіб ер вармес васер! (Дай сюди теплої води! (Євр.))

— Гоб нішт! (Не маю! (Євр.)) — обіззався сердитий голос з-за стіни.

— А ще ліпше: студеною водою. То здоровіше! — поправився Юдка й обмив Славкові голову студеною водою. — А тепер треба добре витерти чистим рушником, — учив Юдка далі і крикнув до другої стіни: — Суре! Гіб ер а райнес гандтух! (Дай сюди чистий рушник (Євр.))

— Гоб нішт! — відповів той самий сердитий голос.

— Але ліпше брудним, — поправився Юдка, — бо як зовсім свіжий рушник, то ще твердий, рапавий, а як уже вживаний, то м'який, податливий.

У такий спосіб прийшов Славко до плящини з водою на волосся.

Їмость радувалася з того. Натомість не злюбила, що Славко підстриг собі вуса. Аж засумувалася, як побачила його.